

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موضوع پایان نامه

وحی و تجربه دینی از دیدگاه

علامه طباطبایی و فردریک

شلایر ماخر

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه ملایر

دانشکده ادبیات و علوم انسانی - گروه الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی (گرایش فلسفه و کلام اسلامی)

وحی و تجربه دینی از دیدگاه علامه طباطبایی و فردریک شلایرماخر

به وسیله ی :

معصومه شجاعی

استاد راهنما :

استاد احسان ترکاشوند

استاد مشاور:

استاد جمال سروش

شهریور ۱۳۹۲

به نام خدا

وحی و تجربه دینی از دیدگاه علامه طباطبایی و فردریک شلایرماخر

به وسیله ی:

معصومه شجاعی

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی

از فعالیت های لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی:

الهیات و معارف اسلامی (گرایش فلسفه و کلام اسلامی)

از دانشگاه ملایر

ارزیابی و تأیید شده توسط کمیته پایان نامه با درجه:

.....استاد احسان ترکشوند، استاد فلسفه اسلامی (استاد راهنما)

.....استاد جمال سروش، استاد فلسفه اسلامی (استاد مشاور)

.....دکتر ناصر حسنزاده، دکترای فلسفه ذهن (استاد داور)

.....حجت الاسلام دکتر محمد سربخشی، استادیار فلسفه اسلامی (استاد داور)

.....دکتر کامران شایسته، استادیار برنامه ریزی محیط زیست (نماینده تحصیلات تکمیلی)

شهریور ۱۳۹۲

تقدیم به ساحت مقدس

آقا امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف)

و تقدیم به :

همسرم:

- به پاس تعبیر عظیم و انسانی‌اش از کلمه‌ی ایثار و از خود گذشتگی.

- به پاس عاطفه‌ی سرشار و گرمای امید بخش وجوداش که در این سردترین روزگاران بهترین پشتیبان است.

- به پاس قلب بزرگش که فریادرس است و سرگردانی و ترس در پناهش به شجاعت می‌گراید.

و به

- پاس محبت‌های بی‌دریغش که هرگز فروکش نمی‌کند.

تشر و قدردانی :

سپاس و درود فراوان نثار همه‌ی اساتید بزرگواری که نقشی در تعالی افکار و اندیشه‌ها داشته و به دانشجویان اندیشیدن، می‌آموزند. اساتید محترم و بزرگواری که با راهنمایی‌هایشان چراغ راه دانشجویان هستند. به خصوص استاد بزرگوار دکتر حسن‌زاده و استاد محترم دکتر ترکشوند که با راهنمایی‌هایشان، روشن کننده راهم بودند تحقیق.

سپاس بسیار می‌گزارم از :

- جناب آقای دکتر احسان ترکشوند از بابت راهنمایی‌های ارزشمندشان.
- جناب آقای دکتر جمال سروش از بابت مشاوره‌های دلسوزانه شان.
- جناب آقای حجت‌الاسلام دکتر محمد سربخشی و دکتر ناصر حسن‌زاده از بابت دادگری در داوری شان.

نام خانوادگی دانشجو : شجاعی	نام : معصومه
عنوان پایان نامه : وحی و تجربه دینی از دیدگاه علامه طباطبایی و فردریک شلایرماخر	
استاد راهنما : استاد احسان ترکاشوند	استاد مشاور: استاد جمال سروش
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: الهیات و معارف اسلامی
گرایش: فلسفه و حکمت اسلامی	دانشگاه ملایر-گروه: الهیات و معارف اسلامی
تاریخ فارغ التحصیلی : شهریور ۱۳۹۲	تعداد صفحات:
کلید واژه : وحی، تجربه دینی، دین، علامه طباطبایی، شلایرماخر	

چکیده تحقیق: هدف از این تحقیق بررسی و تحلیل تطبیقی دیدگاه علامه طباطبایی و فردریک شلایرماخر در باب مسئله وحی و تجربه دینی است. شلایرماخر با طرح نظریه تجربه دینی قصد داشت به دین اصالت بخشد و آن را از فروکاستن به حوزه اخلاق نجات دهد. از نظر او دین از سنخ شهود و احساس است، احساسی که نه معرفت بخش و نه قابل تعلیم و تعلم است، او معتقد است همه انسان‌ها می‌توانند شهودهای اصیل و جدید داشته باشند و دین را بسط دهند. شلایرماخر با طرح این نظریه دین را به احساس شخصی فروکاست و دست بشر را از حقایق و حیانی کوتاه کرد. به عقیده علامه طباطبایی الفاظ و عبارات قرآن عیناً از جانب خداوند متعال نازل شده و پیامبر و فرشته وحی هیچ دخل و تصرفی در آن ندارند. از نظر علامه، دلایل الهی بودن قرآن، وجوه اعجاز قرآن، از جهت فصاحت و بلاغت آن و اُمی بودن آورنده آن و دلیل دیگر بیانات ضمنی قرآن کریم است. اما این‌که وحی حاصل ارتباط و حیانی پیامبران است یا تجلی نفس آنهاست، در صورتی که وحی تجلی نفس پیامبران باشد باز هم می‌تواند مصون از خطا باشد و تفاوت‌های وحی و تجربه دینی کدام‌اند، پرسش‌هایی است که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اوّل: کلیّات و مقدمات
۲	۱-۱. مقدمه.....
۳	۲,۱. بیان مسأله:.....
۵	۳,۱. پیشینه تحقیق.....
۶	۴,۱. ضرورت و اهمّیت تحقیق.....
۷	۵,۱. روش تحقیق.....
۸	۶,۱. پرسش‌های تحقیق.....
۹	۷,۱. تعریف اصطلاحات پژوهش.....
۹	۱,۷,۱. مفهوم لغوی وحی:.....
۹	۲,۷,۱. کاربردهای وحی در قرآن کریم:.....
۱۱	۳,۷,۱. وحی در اصطلاح:.....
۱۲	۴,۷,۱. برخی تعاریف وحی اصطلاحی:.....
۱۳	۵,۷,۱. معنای لغوی و اصطلاحی تجربه دینی:.....
	فصل دوم: شلایرماخر و تجربه دینی
۱۷	۱,۲. مقدمه.....
۱۷	۱,۱,۲. راجع به وحی ۲ دیدگاه وجود دارد:.....

۱۹.....	۲,۲ . زندگی و احوال فردریک دانیل شلایرماخر
۲۱.....	۳,۲. عوامل طرح و ظهور تجربه دینی
۲۴.....	۴,۲. شلایرماخر و تجربه دینی
۲۵.....	۱. نظریه احساس
۲۵.....	۲. نظریه ادراک حسی
۲۶.....	۳. نظریه تبیین فوق طبیعی
۲۷.....	۵,۲. وضعیت دین در زمان شلایرماخر
۲۹.....	۶,۲. شکلگیری و پیدایش دین از نظر شلایرماخر
۳۰.....	۷,۲. تعریف وحی از نظر شلایرماخر
۳۱.....	بیان نمونه ای از تجربه دینی در غرب؛
۳۲.....	۸,۲. تبیین تجربه‌گرایان از وحی قرآنی
۳۳.....	تحلیلهای زمینی وحی
۳۴.....	خلاصه و نقد و بررسی فصل دوم
	فصل سوم: وحی از دیدگاه علامه طباطبایی
۳۸.....	۳,۱. مقدمه
۳۹.....	۳,۲. زندگی و احوال علامه طباطبایی
۴۱.....	۳,۳. وحی از دیدگاه علامه طباطبایی
۴۲.....	۴,۳. نظر علامه طباطبایی درباره تجربه دینی
۴۴.....	۵,۳. بیان دیدگاههای مختلف راجع به وحی

۱. وحيانی بودن معانی قرآن، و بيان الفاظ به زبان عربی توسط پیامبر ۴۴
۲. وحيانی بودن معانی قرآن، و فرشته وحی آفریننده الفاظ و عبارات قرآن..... ۴۵
۳. انشای الفاظ و محتوای قرآن توسط پیامبر..... ۴۶
۴. وحيانی بودن الفاظ و عبارات قرآن (دیدگاه علامه طباطبایی)..... ۴۷
- ۶,۳. دلایل الهی بودن متن قرآن از نظر علامه طباطبایی ۴۸
۱. استدلال به وجوه اعجاز قرآن..... ۴۸
۲. شواهد قرآنی و بیانات صریح و ضمنی آن..... ۵۶
- ۷,۳. اقسام وحی از نظر علامه طباطبایی ۵۸
۱. قسم اوّل وحی مستقیم و بدون واسطه « وَحِيّاً » ۵۹
۲. قسم دوّم وحی از پس حجاب « مِنْ وَرَائِهِ حِجَابٍ » ۶۰
۳. قسم سوّم نزول به وسیله فرشته وحی یا جبریل « يُرْسِلُ رَسُوْلًا » ۶۲
- خلاصه فصل سوم..... ۶۳

فصل چهارم: بررسی تطبیقی وحی و تجربه دینی از دیدگاه علامه طباطبایی و شلایرماخر

- ۴,۱. مقدمه:..... ۶۵
- ۴,۲. برگزیدگان خدا یا عارفان مصلح..... ۶۶
- ۴,۳. منشأ الهی وحی و ردّ تحلیلهای زمینی وحی..... ۶۹
۱. وحی؛ پیامد صرع و جنون..... ۶۹
۲. وحی حاصل نبوغ انسانی..... ۷۱

۳. وحی تجلی نفس انسان ۷۴
- ۴,۴ قرآن، دلیلی بر بطلان تحلیل نفسی وحی ۷۶
- ۵,۴. تفاوت‌های وحی و تجربه دینی ۷۹
- (۱) تأثیر فرهنگ زمانه در تجربه دینی و عدم تأثر وحی از فرهنگ زمانه ۸۰
- (۲) شریعت‌آفرینی وحی ۸۱
- (۳) خطاپذیری در تعبیر در تجربه دینی ۸۲
- (۴) احتمال خطاپذیر بودن تجربه دینی ۸۳
- (۵) نبودن اختلاف و تناقض در وحی ۸۵
- (۶) دخالت نداشتن بشر در وحی ۸۶
- (۷) تفاوت وحی با سایر کلمات پیامبر ۸۶
- (۸) ارائه اخبار گذشتگان و آیندگان ۸۶
- (۹) روشنی و تفصیلی بودن وحی ۸۷
- ۶,۴. توجیه‌ناپذیری رویکرد تجربی به دین و وحی قرآنی ۸۷
- الف) مصون بودن قرآن از خطا ۸۷
- ب) سازگاری داده‌های وحیانی با عقل بشر ۸۸
- ج) وجود اصول کلی در دین برای پاسخگویی به نیازهای متغیر انسانها ۸۹
- د) قابل دفاع عقلی بودن معارف دین ۸۹
- ه) معیار نبودن تجربه برای معرفت ۹۰

۷,۴. نقد و بررسی نظریه شلایرماخر..... ۹۰

خلاصه فصل چهارم:..... ۹۲

فصل پنجم: خلاصه و نتیجه گیری

۱,۵. خلاصه تحقیق:..... ۹۵

۲,۵. استنتاج کلی..... ۹۸

۳,۵. پیشنهادها..... ۹۹

۴,۵. محدودیت‌ها..... ۱۰۰

منابع و مآخذ..... ۱۰۱

الف) منابع فارسی و عربی..... ۱۰۱

ب) مقالات..... ۱۰۴

فصل اوّل

کلیّات تحقیق

۱-۱ مقدمه

انسان با وجود قوه تفکر و تعقل توانایی دستیابی به نیک‌بختی و کمال را ندارد زیرا قوه تفکر و تعقل انسان محدود و ناقص است و همواره نیازمند هدایت الهی است، این هدایت که ویژه انسانهاست تنها از طریق "وحی" که برانسان‌های برگزیده نازل می‌شود میسر است. این ارتباط از زمان حضرت آدم آغاز شد و با رحلت خاتم‌النبیین (ص) مهر پایان خورده است. این نوع ارتباط به این دلیل که فوق دانش بشر و خارج از مجاری عادی فهم (عقل، حس، تجربه) است برای همه قابل پذیرش نیست به همین دلیل برای اثبات این ادعا، خود انبیاء الهی معجزه می‌آوردند. وحی به سبب نقش ویژه در سعادت انسان همواره کانون توجه اندیشمندان به خصوص ادیان آسمانی دارای کتاب (یهود، مسیحیت، اسلام) بوده است. البته این اهتمام در میان متفکران مسلمان بیشتر است چرا که قرآن کریم عین وحی بوده و بدون هیچ تحریفی جاودانه مانده است. وحی به علت بی‌بهرگی غیرنبی از آن و ناتوانی فهم بشری از درک آن همواره در دام تحلیل‌های گوناگون است.^۱

ناهمخوانی عقاید مسیحیت و مضامین کتاب مقدس با فهم عمومی انسان‌ها، در سده‌های اخیر باعث شد بسیاری از متفکران و آزاداندیشان گرایش‌های الحادی پیدا کنند و متفکرانی که نتوانستند به دین پدران و اجداد خود پشت کنند برای حفظ دین به طرح نظریاتی ابداعی پرداختند، از جمله این نظریات ارائه تجربه دینی در قرن نوزدهم، توسط شلایرماخر بود.^۲

^۱ - ر.ک. کریمی، مصطفی، *وحی شناسی*، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۶ش، ص ۱۹-۲۰.

^۲ - مقاله میرزایی، رضا، *تجربه دینی*، دانشکده باقرالعلوم، به نقل از وین پرودفوت، *تجربه دینی*، ترجمه و توضیح عباس یزدانی، چ دوم، قم، انتشارات کتاب طه، ص ۲۴۹.

بعضی نویسندگان مسلمان و محققان نیز با چشم‌پوشی از این ارتباط آسمانی و وحیانی این تحلیل را پذیرفته‌اند.^۱ حال آنکه دو طرف این ارتباط یعنی خداوند و پیامبران (علیهم السلام) و به ویژه پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) در آیات و روایات بسیاری، به روشنی از وحی سخن گفته و آن را ارتباط زبانی و تکلم الهی خداوند با برخی بندگان شمرده‌اند.^۲

۲،۱. بیان مساله:

تجربه دینی از مباحث مهم فلسفه‌ی دین است که در قرن نوزدهم مطرح شده است. تجربه دینی مطرح شد تا پاسخ‌گوی مشکلات پیش آمده در مسیحیت باشد. از جمله این مشکلات؛ شکست الهیات عقلی در غرب، تحویل و فروکاستن دین به مرتبه اخلاق با نقد کسانی همچون هیوم و کانت، تعارضات دانش تجربی با برخی تعالیم مسیحیت، ظهور مکتب رماتیک در مقابل استدلال و برهان‌های سرد و خشک و بی-روح و نقدپذیری کتاب مقدس مسیحیت بود.

به دنبال همین مشکلات و انتقادات بحث تجربه دینی، برای نخستین بار توسط «شلایرماخر» مطرح شد. و بر اساس این مکتب، خداوند، وحی فرستاده است، ولی به املائی یک کاتب معصوم و مصون از تحریف و خطا نیست. کتاب مقدس وحی مستقیم نیست، بلکه گواهی انسانی بر بازتاب وحی در آینه احوال و تجارب بشری است. شلایرماخر با آزاد ساختن دین از فلسفه و علم و متکی نمودن آن بر قلب و احساس، باعث شد تا دین از دست اندازهای منتقدان، در امان بماند ولی ناخواسته در مسیری قرار گرفت که به تدریج به محو و حذف کامل آن انجامید و دست بشر را از حقایق وحیانی و ساحت قدس الهی کوتاه کرد.

نظریه تجربه دینی برای اولین بار توسط شلایرماخر در کشور لهستان در قرن نوزدهم مطرح شد، یک قرن بعد از مرگ وی با ترجمه کتاب معروف او به نام «ایمان مسیحی» اهمیت برنامه شلایرماخر آشکار شد. اما این نظریه به سرعت به سایر نقاط جهان تسری پیدا کرد.^۳ در کشورهای اسلامی نیز برخی وحی تجربه دینی دانستند و قصد داشتند تا از این طریق مشکلات و شبهات کلامی خود را حل کنند. اما از این امر غافل بودند که عوامل طرح و ظهور تجربه دینی نه در اسلام اتفاق افتاده و نه اینکه زمینه‌های پیدایی آن

^۱ - از جمله؛ عبدالکریم سروش در *تجربه نبوی و بسط تجربه نبوی*، تهران، موسسه فرهنگی صراط، ۱۳۷۹ش؛ اقبال لاهوری در *احیای فکر دینی در اسلام*، ترجمه احمد آرام، تهران، رسالت قلم، ۱۳۹۰ش.

^۲ - سوره توبه/۶؛ مزمل/۵؛ حاقه/۴؛ تکویر/۱۹.

^۳ - فعالی، محمد تقی، *تجربه دینی و مکاتشفه عرفانی*، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه و فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۴ش، ص ۱۲۱.

وجود دارد. قرآن کریم مانند کتب مقدس مسیحیت و یهودیت تحریف شده نیست تا آن را تجربه دینی بدانیم و هم‌چنین در فرهنگ اسلامی تعارضی بین علم و دین نیست، پیامبر از همان روز اول بعثت یکی از برنامه‌های خود را دعوت به تفکر و تعقل قرار داد. در مقابل این گروه بودند اندیشمندان اسلامی که تلاش کردند تا با بررسی مساله وحیانی بودن کلمات قرآن، عدم تجربه دینی بودن آن را اثبات کنند.

مرحوم علامه طباطبایی با الهام از آموزه‌های قرآن و روایات سعی و تلاش کرده‌اند تا با نقد دیدگاه تجربه دینی حقانیت وحی را اثبات کنند. ایشان نسبت به وحی، دیدگاهی الهی و قرآنی اتخاذ کرده و معتقد است:

عقیده عمومی مسلمین درباره وحی این است که قرآن کریم به لفظ خود سخن خداست که به وسیله یکی از ملائکه مقرب بر پیامبر نازل شده و پیامبر بدون هیچ دخل و تصرفی آن را به مردم ابلاغ کرده است.^۱

به عبارت دیگر؛ وحی و صورت مکتوب شده آن (یعنی قرآن) عین کلام باری تعالی است نه این‌که تجربه شخصی پیامبر اکرم (ص) باشد. همان‌طور که معانی از ناحیه خدا نازل شده الفاظ هم از آن ناحیه نازل شده است.

بر اساس اعتقاد عمومی مسلمین تعریف جامع وحی عبارت است از:

تفہیم ویژه یک سلسله حقایق و معارف از جانب خداوند به انسان‌های برگزیده (پیامبران) از راهی غیر از طرق عادی معرفت برای ابلاغ به مردم و راهنمایی آنان.^۲

در این تحقیق می‌خواهیم با استفاده از آراء اندیشمندان مسلمان و به خصوص با تاکید بر نظر علامه طباطبایی، که الفاظ و معانی قرآن را وحیانی می‌داند به بررسی مساله وحیانی بودن کلمات قرآن پردازیم. و قصد داریم اثبات کنیم که با توجه به آیات قرآن و روایات الفاظ قرآن توسط خداوند به جبرئیل القاء شده و او آن الفاظ را بر پیامبر خوانده است، پس قرآن کریم تجربه دینی پیامبر نیست.

^۱ - علامه طباطبایی، محمد حسین، *قرآن در اسلام*، ص ۸۹، چ پنجم، انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۷۸ ش.

^۲ - ر.ک. جعفر سبحانی، *الالهیات علی هدی الكتاب و السنه و العقل*، قم، مرکز علمی اسلامی، ۱۴۱۲ ق، ج ۳، ص ۱۲۸. محمد هادی معرفت، *التمهید فی*

علوم القرآن، قم، موسسه نشر اسلامی، ج ۱، ۱۴۱۶ ق، ص ۵۱؛ و مصطفی کریمی، *وحی شناسی*، ص ۳۹.

به قول مولانا:

هر که گوید حق نگفت، آن کافر است

گر چه قرآن از لب پیغمبر است

وز کسی کاتش زده ست اندر هوس^۱

معنی قرآن ز قرآن پرس و بس

گر چه از حلقوم عبدالله بود.^۲

این همه آوازها از شه بود

۳,۱. پیشینه تحقیق

پیشینه بحث از وحی و تجربه دینی فراتر از دین اسلام بوده و در سایر ادیان نیز کسانی یافت می‌شوند که به طور جدی به بحث وحی پرداخته‌اند، چنان که آقای توماس میشل در کتاب *کلام مسیحی*^۳، مایکل پترسون در کتاب *عقل و اعتقاد دینی*^۴، ایان باربور در کتاب *علم و دین*^۵، وین پراودفوت در کتاب *تجربه دینی*^۶ به این بحث پرداخته‌اند.

در اسلام نیز محمدباقر سعیدی روشن در *تحلیل وحی از دیدگاه اسلام و مسیحیت*^۷ به نقد و بررسی وحی پرداخته است، همچنین در کتاب *وحی و جایگاه پیامبر*^۸، گفتگوی دکتر عبدالکریم سروش با میشل هویینگ در باب تجربه دینی بیان شده، آیت الله جعفر سبحانی نامه‌ای به دکتر سروش نوشته و لغزش‌های او را در این مسئله گوشزد کرده است و دوباره عبدالکریم سروش به این نامه پاسخ داده است. در مسائلی که در نامه‌ها مطرح شده، به نکات خوبی اشاره شده است.

عبدالکریم سروش، در کتاب‌های *صراط‌های مستقیم* و *بسط تجربه نبوی*^۹، پس از پذیرش تجربه دینی درباره بسط و گسترش آن بعد از پیامبر سخن گفته است. محمد اقبال لاهوری در احیای تفکر دینی در اسلام^{۱۰} نیز نظریه تجربه دینی را پذیرفته و پیرامون آن توضیحاتی بیان کرده است. همچنین آقای حسین

^۱ - موای، جلال الدین محمد، *مثنوی معنوی*، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۱.

^۲ - حجه الاسلام نیر تبریزی، میرزا محمد تقی.

^۳ - میشل، توماس، *کلام مسیحی*، ترجمه حسن توفیقی، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۷۷ش.

^۴ - پترسون، مایکل، *عقل و اعتقاد دینی*، ترجمه احمد نراقی، تهران، طرح نو، ۱۳۷۶ش.

^۵ - باربور، ایان، *علم و دین*، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲ش.

^۶ - پراودفوت، وین، *تجربه دینی*، ترجمه عباس یزدانی، قم، انتشارات طه، ۱۳۸۳ش.

^۷ - سعیدی روشن، محمدباقر، *تحلیل وحی از دیدگاه اسلام و مسیحیت*، مؤسسه فرهنگی اندیشه، ۱۳۷۵ش.

^۸ - ازهای، جواد، *وحی و جایگاه پیامبر*، تهران، انتشارات سمپاد، چ ۱، ۱۳۸۷ش.

^۹ - سروش، عبدالکریم، *صراط‌های مستقیم*، تهران، مؤسسه فرهنگی صراط، ۱۳۷۸ش؛ *بسط تجربه نبوی*، تهران، مؤسسه فرهنگی صراط، ۱۳۷۹ش.

^{۱۰} - اقبال لاهوری، محمد، *احیای فکر دینی در اسلام*، ترجمه احمد آرام، تهران، شرکت سهامی انتشار، چ ۱، ۱۳۹۰ش.

کلباسی اشتری، مقاله‌ای تحت عنوان «ماهیت دین و تجربه دینی نزد شلایرماخر» و آقای مجتبی زروانی پژوهشی در این زمینه در نشریه فلسفه و کلام سال ۱۳۸۵ منتشر کرده‌اند.

مفسران قرآن، در ذیل آیاتی که پیرامون وحی نازل شده بحث‌های بسیاری راجع به نوع وحی و حقانیت آن دارند به عنوان نمونه؛ علامه طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن^۱، ج ۳ ص ۲۰۴. ج ۱ ص ۲۷۳. ج ۵ ص ۸۰. ج ۶ ص ۲۶۱. علامه در تفسیر المیزان درباره معانی وحی، کاربردهای وحی، معنای اصطلاحی، درباره تحدی قرآن، جنبه‌های اعجاز قرآن و انواع وحی بحث کرده است.

اخیراً آقای مصطفی کریمی، کتابی تحت عنوان وحی شناسی^۲ نوشته است که در این کتاب درباره معانی و کاربردهای وحی، امکان وحی و رویکرد تجربی وحی بحث کرده است که پژوهشی خوب در این زمینه است. کتاب‌های متعددی در این زمینه نوشته شده است اما در این تحقیق قصد داریم تا نظریه شلایرماخر را با تاکید بر آیات قرآن و با توجه به نظر علامه طباطبایی رد کنیم و وحیانی بودن قرآن را اثبات کنیم.

۴.۱. ضرورت و اهمیت تحقیق

بحث از "وحی و تجربه دینی" از چند جهت دارای اهمیت است:

۱- در برخی از تحلیل‌هایی که متفکران مسیحی و مسلمان از وحی کرده‌اند، گروهی وحی را محصول ذهن نوابغ یا سیاست‌مداران می‌دانند، گروهی وحی را نتیجه صرع و جنون پیامبران می‌دانند و یا این‌که آن‌را تجربه دینی پیامبران می‌دانند، که در این دیدگاه‌ها وحی ارتباطی وحیانی و آسمانی بین پیامبر و خداوند نیست، باید با رجوع به عبارات قرآن و روایات و تحلیل‌های عقلی متفکران و تجزیه و تحلیل دقیق آنها، حقانیت وحی را بررسی کرد.

۲- در صورتی که وحی را تجربه دینی پیامبر بدانیم نه این‌که القاء معانی و معارف به قلب پیامبر از راهی غیر از طرق عادی معرفت باشد، مصون از خطا و اشتباه نیست. زیرا در این صورت وحی، تجلی نفس پیامبر

^۱ - طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، منشورات جماعه المدرسین فی الحوزة العلمیه، ج ۳/۲۰۴؛ ج ۱ ص ۲۷۳؛ ج ۵ ص ۸۰؛ ج ۶ ص ۲۶۱.

^۲ - کریمی، مصطفی، وحی شناسی، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۷ ش.

است، تجربه‌ای که پیامبر آن را با عبارات خود بیان کرده است. به عبارت دیگر وحی تفسیر پیامبر از آن تجربه است.

۳- ما مسلمانان معتقدیم که قرآن مصون از هرگونه تحریف و تغییری است با تاکید بر آیات قرآن و روایات و با بیان جنبه‌های اعجاز قرآن می‌توان وحیانی بودن و فوق بشری بودن آن را نیز ثابت کرد.

اهداف تحقیق

این پژوهش به بررسی مساله وحی از نظر معتقدان به فرضیه تجربه دینی می‌پردازد، نخست عوامل پیدایش تجربه دینی بررسی می‌شود و در ادامه، به بیان مفهوم و تعریف تجربه دینی می‌پردازیم. در ادامه نوشتار سعی خواهیم کرد تا مبانی تجربه گرایان را با تکیه بر آراء و دیدگاه‌های علامه طباطبایی نقد، و عدم تطبیق وحی در اسلام با نظریه تجربه دینی را مورد توجه قرار دهیم.

۵,۱. روش تحقیق

روش گردآوری اطلاعات "کتابخانه‌ای"، برای توصیف، تحلیل و ارائه دیدگاهی تحلیلی و نه صرفاً توصیفی. ابتدا سوابق مساله و موضوع تحقیق مطالعه شده و نتایج مطالعات، در ابزار مناسب شامل فیش، جدول و فرم ثبت و نگهداری شده و در پایان به طبقه‌بندی و بهره‌برداری از آنها اقدام می‌شود. این تحقیق نظری است و محدوده آن آثار علامه طباطبایی در زمینه وحی از جمله؛ وحی یا شعور مرموز، قرآن در اسلام، تفسیر المیزان و برخی از آثار شاگردان علامه به خصوص استاد مطهری در تایید سخنان ایشان، و بررسی آثار شلایر ماخر و هم کیشان او در زمینه تجربه دینی است.

ابزار و وسایل جمع آوری اطلاعات در این پژوهش استفاده از فیش برداری از منابع دست اول کتابخانه ها و همچنین از سایت های اینترنتی می باشد که پژوهشگر ابتدا مطالب را جمع آوری سپس با نظم و ترتیب منطقی دسته بندی می نماید.

۶.۱. پرسش‌های تحقیق

سوال اصلی:

- ۱- حقیقت وحی چیست؟ آیا وحی چیزی خارج از وجود پیامبر و تفهیم و القاء معارف به قلب نبی است یا همان تبلور شخصیت باطنی پیامبر است؟

سوالات فرعی:

۱. دلایل کسانی که وحی را تجربه دینی می‌دانند چیست؟
۲. چگونه می‌توان تجربه دینی را نقد کرد؟

پاسخ به سؤالات اصلی و فرعی تحقیق:

۱. فرضیه اصلی (پاسخ سوال اصلی):

فرضیه اصلی این پژوهش آن است که وحی را چیزی خارج از وجود پیامبر بدانیم، (یعنی وحی همان القاء و تفهیم معارف به قلب نبی است، نه اینکه تجربه دینی پیامبران باشد، کسانی که وحی را تجربه دینی می‌دانند، با وجود اینکه پیامبران را درستکار می‌دانند اما منشأ و سرچشمه آگاهی‌های پیامبران را، نه ارتباط با عالم غیب که تراوش شخصیت باطنی آنها می‌دانند. بر این اساس وحی الهامی از درون وجود پیامبر است که به روح او افاضه شده، اما در آیات و روایات صریحاً بیان شده که وحی تکلم و ارتباط زبانی بین خدا و پیامبر(ص) است و عین همان چیزی که به رسول خدا وحی شده است به مردم منتقل گردیده است.

۲. فرضیه‌های فرعی (پاسخ به سوالات فرعی):

۱. از جمله دلایل دانشمندان مسیحی در دوره جدید پیش‌تازی دانش تجربی و تغییر نیازهای بشری به رغم ثبات محتوای وحی است.